

पोषण अभियान हा केंद्र पुरस्कृत कार्यक्रम केंद्र शासनाने पोषण २.० अंतर्गत दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनानुसार तसेच केंद्र व राज्य ६०: ४० या सुधारित प्रमाणानुसार राज्यात राबविण्यास मान्यता देण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन

महिला व बाल विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: एबावि-२०२३/प्र.क्र.१७०/का.६

नवीन प्रशासन भवन, ३ रा मजला,
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक :- २६ सप्टेंबर, २०२३

संदर्भ:-

- १) महिला व बाल विकास विभाग, शा. नि. क्र. एबावि-२०१८/प्र.क्र. २७/का.६, दिनांक ११.०७.२०१८
- २) केंद्र शासनाचे पत्र क्र. ११/४/२०२१-CD-I (e-९५७०६), दि. ०१.०८.२०२२ व त्यासोबतच्या सक्षम अंगणवाडी व पोषण २.० बाबतच्या मार्गदर्शक सूचना
- ३) केंद्र शासनाने पत्र क्र. PA/२७५/२०२२-CPMU (e-९०९८५७), दि. २१.११.२०२२.

प्रस्तावना :-

केंद्र पुरस्कृत पोषण अभियान या कार्यक्रमाची राज्यात अंमलबजावणी करण्याबाबत मा. मंत्रीमंडळाने दिनांक ५ जून, २०१८ रोजीच्या बैठकीमध्ये घेतलेल्या निर्णयाच्या अनुषंगाने शासन निर्णय महिला व बाल विकास विभाग दिनांक ११ जुलै, २०१८ अन्वये सदर अभियानाची राज्यात अंमलबजावणी करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. त्यानुषंगाने राज्यात पोषण अभियान हा कार्यक्रम रावविण्यात येत होता. पोषण अभियान या कार्यक्रमाद्वारे ० ते ६ वर्ष बालकांमध्ये खुजे / बुटकेपणाचे प्रमाण कमी करणे, बालकांमध्ये कुपोषणाचे व रक्तक्षयाचे प्रमाण कमी करणे, किशोरवयीन मुली व महिलांमधील रक्तक्षयाचे प्रमाण कमी करणे, जन्मतः कमी वजन असलेल्या बालकांचे प्रमाण कमी करणे इत्यादी उद्दिष्टे निश्चित करण्यात आली आहेत.

पोषण अभियानांतर्गत ठरविण्यात आलेली उद्दिष्टे साध्य करण्याकरीता केंद्र शासनाने प्रशासकीय मार्गदर्शक सूचना निर्गमित केल्या होत्या. त्यामध्ये Information Computer Technology enabled Real Time Monitoring of scheme (ICT-RTM) या उपक्रमाअंतर्गत अंगणवाडी सेविकांना मोबाईल फोन व सिम कार्ड उपलब्ध करून देणे, लाभार्थ्यांकरिता वाढ / विकास निरीक्षण साधने (Growth Monitoring Device) अंगणवाडी केंद्रांना उपलब्ध करून देणे, प्रशिक्षण व क्षमता बांधणी करणे, अंगणवाडी केंद्रात Community Based Events (समुदाय विकास कार्यक्रम), जाहिरात

जनजागृती प्रसिध्दी (IEC-Information, Education and Communication) व जन आंदोलन उपक्रम राबविणे, तांत्रिक / अतांत्रिक मनुष्यबळ नियुक्त करणे इत्यादीचा समावेश होता.

पोषण अभियान या कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्याकरीता केंद्र व राज्य हिश्याचे प्रमाण ८०:२० असे होते. त्यानुषंगाने उपरोक्त नमूद विविध उपक्रमाची वेळोवेळी अंमलबजावणी करण्यात आली. दरम्यान, केंद्र शासनाने एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीकरीता सदर योजनेअंतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या विविध कार्यक्रमाचा सक्षम अंगणवाडी व पोषण २.० या मध्ये समावेश करून याबाबत दि. १.८.२०२२ रोजी मार्गदर्शक सुचना निर्गमित केल्या आहेत. केंद्र शासनाने दि.२१.११.२०२२ रोजीच्या आदेशान्वये पोषण अभियानाकरीता केंद्र व राज्य हिश्याच्या ८०:२० या प्रमाणात बदल करून ६०:४० असे प्रमाण विहीत केले आहे. त्यानुषंगाने केंद्र पुरस्कृत पोषण अभियान हा कार्यक्रम केंद्र शासनाने पोषण २.० अंतर्गत दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनानुसार तसेच सुधारित केंद्र हिस्सा ६० % व राज्य हिस्सा ४०% या प्रमाणात राबविण्यास मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

सन २०१८-१९ या आर्थिक वर्षापासून राज्यात राबविण्यात येणारा पोषण अभियान हा केंद्र पुरस्कृत कार्यक्रम केंद्र शासनाने पोषण २.० अंतर्गत दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनानुसार तसेच केंद्र हिस्सा ६० टक्के व राज्य हिस्सा ४० टक्के या प्रमाणात राज्यात राबविण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे.

२. पोषण अभियान या कार्यक्रमाची सुधारित निकषांप्रमाणे अंमलबजावणी करण्याच्या अनुषंगाने विविध उपक्रम/घटक याबाबतचा तपशील या शासन निर्णयासोबतच्या विवरणपत्रामध्ये नमूद करण्यात आला आहे. त्यानुषंगाने केंद्र शासनाने संदर्भाधीन क्रमांक-२ येथील मार्गदर्शक सुचना विचारात घेऊन पोषण अभियान हा कार्यक्रम राबविण्यात यावा.

३. पोषण अभियान या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीकरिता राज्य, जिल्हा व गट स्तरावरील अभिसरणाकरिता तसेच इतर अनुषंगिक बाबींकरिता संदर्भाधीन क्रमांक-१ येथील शासन निर्णयातील तरतुदी विचारात घेऊन कार्यवाही करण्यात यावी.

४. पोषण अभियान या कार्यक्रमांतर्गत खरेदी करण्यात येणारे विविध साहित्य तसेच उपलब्ध करावयाचे मनुष्यबळ याबाबत प्रचलित नियमांप्रमाणे सक्षम अधिकाऱ्याची मान्यता घेऊन विहीत कार्यपद्धतीचे पालन करून कार्यवाही करण्याची दक्षता आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, नवी मुंबई यांनी घ्यावी.

५. पोषण अभियान या कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीकरिता बदललेल्या केंद्र व राज्य हिश्याच्या ६०:४० या प्रमाणानुसार येणारा खर्च मागणी क्रमांक एक्स-१, २२३६-पोषण आहार, ०२-पोषण अन्न व पेये यांचे वितरण, १०१-विशेष पोषण आहार कार्यक्रम, (११) राष्ट्रीय पोषण अभियान, (११)(०१) पोषण अभियान (केंद्र हिस्सा ६० टक्के) (कार्यक्रम) २२३६२०८४ व २२३६-पोषण आहार, ०२-पोषण अन्न व पेये यांचे वितरण, १०१-विशेष पोषण आहार कार्यक्रम, (११) राष्ट्रीय पोषण अभियान, (११)(०२) पोषण अभियान (राज्य हिस्सा ४० टक्के) (कार्यक्रम) २२३६२०९३ या लेखाशीर्षाखाली अर्थसंकल्पित करण्यात येणाऱ्या तरतुदीमधून भागविण्यात यावा.

६. सदर शासन निर्णय मा.मंत्रीमंडळाच्या दिनांक १८ ऑगस्ट, २०२३ रोजी झालेल्या बैठकीतील निर्णयानुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

७. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२३०९२६१००६०६२९३० असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(वि. रा. ठाकुर)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा.मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- २) मा.उपमुख्यमंत्री (गृह) यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- ३) मा. उपमुख्यमंत्री (वित्त) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- ४) मा.मंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
- ५) मा.मुख्य सचिव यांचे वरिष्ठ स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई,
- ६) अपर मुख्य सचिव, वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- ७) प्रधान सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- ८) सचिव, महिला व बाल विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
- ९) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई,
- १०) आयुक्त, महिला व बाल विकास आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
- ११) महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) (लेखापरीक्षा), महाराष्ट्र, मुंबई/नागपूर,
- १२) सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई,

- १३) सर्व जिल्हाधिकारी,
- १४) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद,
- १५) सर्व विभागीय उपायुक्त (महिला व बाल विकास),
- १६) सर्व जिल्हा कार्यक्रम अधिकारी(महिला व बाल विकास),जिल्हा परिषद,
- १७) सर्व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी (ग्रामीण/नागरी/आदिवासी) प्रकल्प,
- १८) अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई,
- १९) सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी,
- २०) निवासी लेखापरिक्षा अधिकारी,मुंबई,
- २१) निवड नस्ती -का-६.

शासन निर्णय, महिला व बाल विकास विभाग क्रमांक: एबावि २०२३/प्र.क्र.१७०/का.६, दिनांक २६ सप्टेंबर, २०२३ सोबतचे विवरणपत्र

केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनानुसार पोषण अभियानातील घटकांसंदर्भात नमूद तपशील

Sr.No.	Key	Components Details	Budget
1	CBE	<p>The Abhiyaan is focusing on converting the agenda of improving nutrition into a Jan Andolan through involvement of Panchayati Raj Institutions/ Villages / Organizations /SHGs / volunteers etc. and ensuring wide public participation.</p> <p>Organization of Community Based Events (CBEs): In order to strengthen processes for community engagement, empowerment of beneficiaries and increased social accountability of ICDS, the POSHAN Abhiyaan provides for the organization of Community Based Events (CBEs) twice every month by each Anganwadi Centre.</p> <p>Each CBE shall be supported with an amount of ₹250/-.</p> <p>Under Community Based Events, Annaprasan Diwas, Suposhan Diwas Celebrating coming of age-getting ready for pre-school at AWC, Messages related to public health for improvement of nutrition and to reduce illness are covered.</p>	@ ₹250/- per CBE to be conducted twice per month
2	IEC	<p>IEC strategy aims to create awareness and disseminate information regarding the benefits available under the various nutrition and health related government schemes and to guide the citizens on how to access them.</p> <p>The objective is also to encourage build-up of health seeking behavior in communities in keeping with the focus on promotive and preventive healthcare.</p> <p>The IEC strategy will cater to different needs of the rural and urban masses through various tools used for communication.</p> <p>The IEC activities mostly will be done through the following methods.</p> <p>i) Print Media. ii) Television. iii) All India Radio iv) Social Media Campaigns.</p>	@ ₹5 Lakh per district per year
3	Poshan Maah and Poshan Pakhwada	<p>Poshan Maah and Poshan Pakhwada:</p> <p>The month of September is celebrated as Rashtriya Poshan Maah across the country. Similarly, in/around March, Poshan Pakhwada is celebrated.</p>	@ ₹5.00 Lakh per district per annum

Sr.No.	Key	Components Details	Budget																														
4	Incentives	There is a provision of Incentives for the field functionaries against expected regular tasks as specified in guidelines issued by MoWCD.	#AWWs @ ₹250/- per month AWH @ ₹250/- per month *In addition to Rs.250/- to AWWs, as approved by EFC, Ministry has also approved Rs.250/- monthly performance linked incentive to AWW as per guidelines dated 01.11.2021.																														
5	Policy planning, Project Management, PMU, Innovation etc	<p>To ensure timely and smooth implementation, as well as, effective monitoring of the Mission, it is essential to create institutional mechanisms at state, district and block level.</p> <p>The manpower details and organization at state (SPMU), district (DPMU) and block (BPMU) levels are as per prescribed criteria.</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Position</th><th>No.of Posts</th><th>Remuneration per month (₹*)</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Consultants</td><td>3</td><td>60000/-</td></tr> <tr> <td>Accountant</td><td>2</td><td>30000/-</td></tr> <tr> <td>Project Associate</td><td>2</td><td>25000/-</td></tr> <tr> <td>Secretarial Assistant)</td><td>2</td><td>15000/-</td></tr> <tr> <td>Office Messenger</td><td>2</td><td>8000/- or as per respective state's Extant Wage Act</td></tr> <tr> <td>District Coordinator</td><td>36</td><td>30000/-</td></tr> <tr> <td>Project Assistant at District level</td><td>36</td><td>18000/-</td></tr> <tr> <td>Block Coordinator</td><td>553</td><td>20000/-</td></tr> <tr> <td>Total</td><td>636</td><td></td></tr> </tbody> </table> <p>The hiring will be done as per the prescribed qualification.</p>	Position	No.of Posts	Remuneration per month (₹*)	Consultants	3	60000/-	Accountant	2	30000/-	Project Associate	2	25000/-	Secretarial Assistant)	2	15000/-	Office Messenger	2	8000/- or as per respective state's Extant Wage Act	District Coordinator	36	30000/-	Project Assistant at District level	36	18000/-	Block Coordinator	553	20000/-	Total	636		Innovation- @₹ 4,00,000.00 per district annually to be provided only to those districts that introduce best practices/ innovation that contribute to addressing the challenge of malnutrition and are capable of being replicated.
Position	No.of Posts	Remuneration per month (₹*)																															
Consultants	3	60000/-																															
Accountant	2	30000/-																															
Project Associate	2	25000/-																															
Secretarial Assistant)	2	15000/-																															
Office Messenger	2	8000/- or as per respective state's Extant Wage Act																															
District Coordinator	36	30000/-																															
Project Assistant at District level	36	18000/-																															
Block Coordinator	553	20000/-																															
Total	636																																

Sr.No.	Key	Components Details	Budget
		<p>Innovations:</p> <p>Funds have been earmarked for the development and implementation of innovations and pilots particularly showing the convergent nutrition action to achieve one or more desirable nutritional results.</p> <p>Anyone or more of the following outcomes shall be targeted for the proposed pilot implementation:</p> <ul style="list-style-type: none"> i) Convergence of Services for achieving goals under POSHAN 2.0. ii) IYCF practices particularly pertaining to breast feeding and complementary feeding at the household level. iii) Reduction of wasting and underweight in children. iv) Improved access to good quality nutrients for complementary feeding in poor families. v) Mechanism for timely identification of SAM children and their care. vi) Use of AYUSH supplements for better nutrition vii) Improved management of child feeding during and after illness. 	
6	Procurement of Smart Phone-IT	<p>POSHAN Tracker management application will provide a 360-degree view of the activities of the Anganwadi Centre (AWC), service deliveries of Anganwadi Workers (AWWs) and complete beneficiary management for pregnant women, lactating mothers and children. The system will enable real-time monitoring and tracking of all AWCs, AWWs and beneficiaries on the defined indicators.</p> <p>To equip the functionaries with required devices with which they are able to capture real time data, there has been a provision of providing them with smartphones since the launch of POSHAN Abhiyaan.</p>	<p>Smartphone @ ₹8000/- plus GST per unit for remaining AWWs.</p> <p>The procurement shall be made through GeM platform only as per GFR and administrative guidelines.</p> <p>States are free to procure Smart phones of higher specifications at their level by topping of funds from their end.</p>

Sr.No.	Key	Components Details	Budget
7	Growth Monitoring Devices	Each AWC is provisioned to be equipped with Growth Monitoring Devices (GMDs) comprising of Stadiometer, Infantometer and Weighing Scale for Infant and Mother & Child.	Set of 4 GMDs @₹8000/- per set for remaining AWCs (one time) only. The DPO shall certify the requirement for replacement.
8	Data package charges	To capture the real time data in POSHAN Tracker application, all AWWs are provided with smart phones. Internet connectivity charges for AWWs are provided @₹2000/- per annum per AWW.	@ ₹2000/- per AWC per annum payable to AWW
9	Awards	<p>Ministry of Women and Child Development (WCD) recognizes significant contributions of various stakeholders esp. the Field Functionaries.</p> <p>The awards will be given annually on the recommendations of the States/UTs and finalized by a committee to be constituted. Separate guidelines will be issued by MoWCD.</p>	<ul style="list-style-type: none"> 100 awards to AWWs at national level @ ₹50,000/- per Awardee and 50 Awards to AWHs @₹40,000/- per awardee
10	Incentive for Kuposhan Mukt villages	In Saksham Anganwadi and Poshan 2.0, there has been a provision of incentive for 'Kuposhan Mukt Villages' which will be distributed away to qualified villages/ panchayats. The incentives will be given annually on the recommendations of the States/UTs and finalized by a committee to be constituted. Separate guidelines will be issued to States/UTs on the same by MoWCD.	@ ₹1 lakh each for village panchayat functionaries)
11	New initiative	Launch of Poshan Tracker and Online Trainings As new initiatives under Saksham Anganwadi and Poshan 2.0, that aims at strengthen the e-platform for both monitoring and trainings, Poshan Tracker and Online Trainings would be encouraged. Guidelines related to both have been issued to States/UTs from time to time, which will be followed by amended guidelines, if required.	--